

Dr. Lukács Fruzsina: A pályaválasztási bizonytalanság és az identitás összefüggései középiskolás mintán I. rész

Vizsgálatunkban 683 középiskolás diák kérdőíves felmérésével kerestük a választ arra, hogy a pályaválasztási bizonytalanság milyen mértékben jellemzi a diákokat, illetve a pályaválasztási bizonytalanság és az identitás megoldottsága, valamint az identitás-

állapotok között milyen összefüggések tárhatók fel. Cikkünk első részében a vizsgált minta és a magyar nyelvre adaptált mérőeszközök leírása olvasható.

Problémafelvetés

A pályaválasztás kiemelt jelentőséggel bír a középiskolás korosztály számára, hiszen életpályájuk alapjait rakják le a középfokú oktatás utáni választásukkal. A *Nemzeti Alaptanterv 110/2012 (VI. 04.) Kormányrendelet* a pályaorientációs – a pályaválasztási döntést előkészítő – tevékenységet az iskola kiemelt fejlesztési feladatai közé sorolja, és hangsúlyozza, hogy a diákok számára biztosítani kell a munka világával kapcsolatos átfogó tudást, az önismeret elmélyítésének lehetőségét, valamint azt, hogy képességeiket kipróbálhassák az érdeklődésüknek megfelelő területeken. Bár e területen jelentős elméleti és módszertani fejlesztések folytak a 2008 és 2011 közötti időszakban

(TÁMOP-2.2.2-08/1 „A pályaorientáció rendszerének tartalmi és módszertani fejlesztése” kiemelt projekt első szakasza), de a szakma a mai napig a középiskolások pályaorientációs folyamatának intézményes segítségével kapcsolatban számos, még megoldásra váró kérdéssel szembesül. Keveset tudunk arról, hogy a diákság milyen százalékát érinti a *pályaválasztási bizonytalanság kérdése*, valamint hogy az érintett diákok – pillanatnyi vagy tartós – döntésképtelensége miből fakad. A kérdés vizsgálata annál is inkább kiemelten fontos, hiszen az okok és a bizonytalansággal együtt járó pszichés sajátosságok ismeretében végezhetünk stratégiai tervezést abban a tekintetben, hogy milyen programokból profitál a diákság a leginkább, valamint, hogy azoknak a

tanulóknak, akiknek a döntéshozatalhoz segítségére van szüksége, milyen intervenciók forma lenne a legmegfelelőbb. Vizsgálatunkban a *pályaválasztási bizonytalanságot* és az *identitást* feltárva különböző *tanácskerői típusokat* különítünk el, amelyeket kötünk Wieggersma (1992) kompetenciaszintjeihez, így téve javaslatot a diákok ellátására jogosult szakemberek körére, valamint a tanácsadás során feldolgozandó témákra is.

A vizsgálat elméleti háttere

A *pályaválasztási bizonytalanságot* el kell különítenünk a *döntésképtelenségtől*, előbbi fejlődési sajátosság, amelyen a tanulók keresztülmennek a döntéshozatal előtt, miközben a számukra legmegfelelőbb alternatívát

Típus neve	Típusba tartozók pszichológiai jellemzői	Tanácsadási implikációk
„magabiztos elkötelezettek” (Wanberg és Muchinsky, 1992) „elkötelezettek” (Savickas és Jarjoura, 1991) „döntésképesek” (Cohen et al., 1995) „el nem kötelezett extravertáltak” (Kelly és Pulver, 2003)	<ul style="list-style-type: none"> alacsony pályaválasztási bizonytalanság kis vagy közepes mértékű pályaválasztási szorongás megfelelő pályainformáció mennyiség birtokában vannak kialakult pályaidentitás 	várhatóan nincs szükségük pályakonzultációra/ információ tanácsadásra
„magabiztos, de informálatlan” (Larson et al., 1988, idézi: Kelly és Pulver, 2003) „fejlődési szintjükből adódóan bizonytalan” (Cohen et al., 1995) „jól alkalmazkodó, de információt igénylő” (Lucas, 1993) „a döntést megnövekedett explorációs idővel meghozó” (Savickas és Jarjoura, 1991) „jól alkalmazkodó információkereső” (Kelly és Pulver, 2003)	<ul style="list-style-type: none"> pályával kapcsolatos információk hiánya nem kezdték meg a pályatervezési folyamatot alacsony szorongásszint célorientáltak elért identitásúak 	információs tanácsadás
„szorongó bizonytalanok” (Wanberg és Muchinsky, 1992) „tervvel nem rendelkező elkerülők” (Larson et al., 1988, idézi: Kelly és Pulver, 2003) „krónikusan bizonytalanok” (Cohen et al., 1995) „döntésképtelenek” (Chartrand et al., 1994) „bizonytalan neurotikus információkeresők” (Kelly és Pulver, 2003)	<ul style="list-style-type: none"> erős szorongás kifejezett igény a pályákkal kapcsolatos információkra nincs önbizalmuk a döntéshozatali képességeikkel kapcsolatban alacsony önbecsülés kialakulatlan pályaidentitás 	klasszikus konzultáció információátadás mellett, a döntési képességek, a problémamegoldó képesség javítása, önbecsülés növelése is elengedhetetlen

1. táblázat. Pályaválasztási bizonytalanság típusok a nemzetközi szakirodalom alapján

forrás: saját szerkesztés

keresik, míg utóbbi krónikus jelenségre utal (Feldman, 2003). Mivel a pályaválasztási bizonytalanság többdimenziós probléma, így a vizsgált tényezők köre meglehetősen széles. A vizsgált változók között *kognitív* (pl. célállás hiánya, önismeret hiányosságai, pályaválasztási énhatékonyság stb.) és érzelmi komponenseket (szorongás, ambivalencia, kontrollvesztés stb.) egyaránt találunk. A pályaválasztási bizonytalanság irodalmában különböző típusokat különítenek el a bizonytalanság hátterében álló okoknak megfelelően. Kelly és Pulver (2003) összefoglaló írásának alapján az 1. táblázat tartalmazza azt a *három pályaválasztási bizonytalanság típusát*, amelyek következetesen megjelennek az irodalomban.

Ahogy azt az 1. táblázatból is láthatjuk, a három gyakran megjelenő típus közül az első kettőben a szükséges beavatkozás mértéke minimális. A „*döntésképes*”, illetve a „*fejlődési szintjükből adódóan bizonytalan*” csoportok esetén elegendő az információs tanácsadás, míg a „*krónikusan bizonytalan*” csoportba sorolhatóak esetében mindenképp javasolt a tanácsadás igénybevétele (Cohen et al., 1995). E csoport esetében különösen fontos hangsúlyt fektetnünk a döntés meghozatalához szükséges pszichológiai feltételek (pl. megfelelő önbizalom, alacsony szorongásszint, problémamegoldási képesség stb.) megteremtésére.

Az identitás fontosságát a pályaválasztási folyamatban a legtöbb pályaválasztással kapcsolatos nagy hazai és külföldi elmélet tárgyalja (pl. Super öndefiníció fogalma, 1959). Továbbá Cohen et al. (1995), Lucas (1997), Guay és munkatársai (1995), valamint Vondracek és munkatársai (1995) empirikusan is bizonyították a pályaválasztási bizonytalanság és az identitás közötti összefüggéseket. Az identitáskutatás új iránya, Erikson (1963, 2002) és Marcia (1967) szellemi örökségén haladva új identitásdimenziókat tett mérhetővé, illetve segítségükkel új identitásállapotokat ragadott meg. Különösen fontosnak tartjuk ezen eredmények közül *Luyckx és munkatársainak (2005, 2008) munkásságát*, akik a ruminatív exploráció identitásdimenziójának bevezetésével mérhetővé tették azt a rágódáshoz hasonló keresési tevékenységet, amely ahhoz vezet, hogy a személy nem köteleződik el egyetlen vizsgált alternatíva mellett sem, hanem mindig újrakezdheti az

forrás: belső felvétel

explorációs folyamatot. Ez az identitásdimenzió és a változó nevét az elnevezésében viselő, *ruminatív moratórium identitásállapot*, kimutathatóan negatív viselkedéses és pszichológiai korrelátumokkal jár együtt (pl. Schwartz et al., 2011). Mivel a pályadöntés meghozatalához is szükséges az explorációs folyamat – más identitásstartalmak vizsgálatához hasonlatosan – a ruminatív exploráció és a hozzá köthető identitásállapot kapcsolata az egyes pályaválasztási bizonytalanság típusokkal kifejezetten érdekes számunkra.

Célkitűzés

Vizsgálatunk céljai között szerepelt a pályaválasztási bizonytalanság *kognitív és érzelmi tényezőinek* feltárása, valamint típusok kialakítása a pályaválasztási bizonytalanság jellemzői mentén, a középiskolás mintán. A *pályaválasztási bizonytalanság és az identitás alakulása közötti kapcsolat* természetének feltárása mellett az egyes pályaválasztási bizonytalanság típusokat is leírtuk az identitás megoldottsága mentén. Megvizsgáltuk azt is, hogy a pályaválasztási bizonytalanság típusok köthetőek-e valamely identitásállapothoz. Mindezek mellett új mérőeszközöket tettünk érvényessé a magyar mintán, amelyek alkalmasak a pályaválasztási bizonytalanság és a közelmúltban megalkotott identitásdimenziók (különös tekintettel a ruminatív exploráció) mérésére.

Hipotézisek

A középiskolás mintán több pályaválasztási bizonytalanság típus különíthető el. Mindenképpen megtaláljuk a szakirodalomban leírt három típust (Kelly és Pulver, 2003). A pályaválasztási bizonytalanság típusok között minőségi különbségek lesznek az identitás megoldottságának tekintetében.

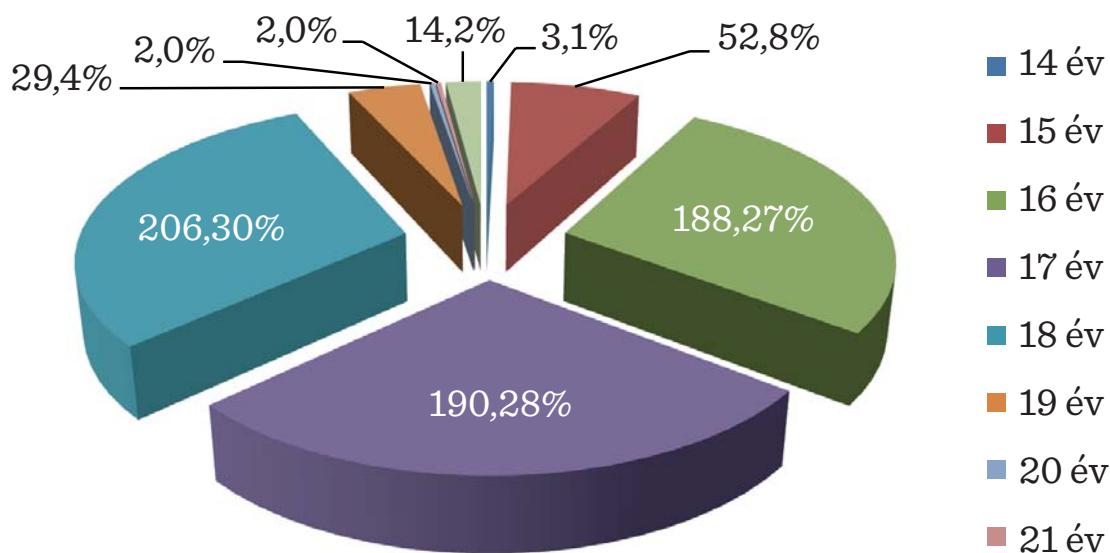
Az identitásváltozók jó bejósolói a pályaválasztási bizonytalanság kognitív és érzelmi faktorainak.

Vizsgálati személyek, módszerek

683 középiskolás diákkal vettük fel az általunk összeállított kérdőívcsomagot. A tanulókat intézményünkön keresztül értük el. A középiskolás mintában egyaránt szerepelnek gimnazisták (N=506; 74,1%), valamint középiskolába járó tanulók (N=175; 25,6%), és 2 fő (0,3%) nem tüntette fel intézményének típusát. A minta nemi összetétele a következő: 285 férfi (41,5%), 388 nő (56,6%), valamint 10 fő (1,9%) nem tüntette fel a nemét. Az átlagéletkor a mintában 16,943 év (SD=1,24 év). A középiskolás minta életkori eloszlása az 1. ábrán látható. Osztályát tekintve 135 fő (19,8%) tizedikes, 166 fő (24,3%) tizenegyedikes, 200 fő (29,3%) tizenkettedikes, 4 fő (0,6%) tizenharmadik osztályos, valamint 178 tanuló (26,1%) nem tüntette fel osztályát.

A középiskolás minta életkori megoszlása

1. ábra. A középiskolás minta életkori megoszlása

forrás: saját szerkesztés

A kérdőíveket a diákok papír-ceruza alapon, illetve online töltötték ki. Mind az online, mind a papír-ceruza alapú kitöltés iskolaidőben, a legtöbb esetben

osztályfőnöki óra keretében történt. A diákok a papír-ceruza alapú kérdőíveket osztálytermükben, míg az online kérdőívet az iskola informatika termében töltötték ki.

megoldottságára utal. A válaszadás négyfokú Likert-skála segítségével történik (1=soha nem jellemző rám, 2=csak alkalmanként vagy ritkán jellemző rám, 3=elég gyakran jellemző rám, 4=nyugvan gyakran jellemző rám).

Vizsgálati módszerek

Ego Development Scale (Ochse és Plug, 1986)

Az Ego Development Scale (Ochse és Plug, 1986) az eriksoni szakaszok megoldottságát mérő, 93 ítemes kérdőív alapú eszköz. Vizsgálatunkban a serdülőkor fejlődési szakaszához köthető – az *identitás vs. szerepkonfúzió krízishez* kapcsolható – kérdéseket (19 ítem) használtuk fel. Az eredeti, angol nyelvű skála egy faktoron teszi lehetővé az identitás megoldottságának mérését, hiszen mind az identitás szintézisével, mind a szerepkonfúzióval (fordított ítemek) kapcsolatban találhatóak a skálán tételek. Az identitás szintézisére vonatkozó tétel például 16.: „Biztosnak érzem magam abban, hogy mit kellene tennem az életemmel.” A szerepkonfúziót mérő ítemek között szerepel például 60.: „Úgy tűnik, az emberek nagyon másnak látnak engem, mint amilyenek én tartom magamat.” A magasabb pontszám az identitás jobb

A mérőeszköz magyar nyelvre történő érvényesítése a nemzetközi standardoknak megfelelően történt (pl. Vallerand, 1989).

Az ítemeket a kettős visszafordítási technika segítségével hat, angolul anyanyelvi szinten beszélő személy segítségével fordítottuk le magyarra. A magyar változatot 1056 (különböző életkorú és társadalmi helyzetű) válaszadó adatainak elvégzett feltáró és megerősítő faktoranalízis segítségével alakítottuk ki. A végső változatban – az eredeti angol verziótól eltérően – két skála különül el: az *identitás szintézise* és a *szerepkonfúzió* faktor. Az első faktor az identitás szintézise – amely 7 ítemet tartalmaz (EDS 16, 26, 30, 36, 50, 56, 93) – az összvariancia 20,848 százalékát magyarázza. A második faktor, a szerepkonfúzió, (négy ítemet tartalmaz (EDS 6, 60, 80, 86)), az összvariancia 6,125 százalékát magyarázza. Így a középiskolások esetében a két faktor az összvariancia 26,975 százalékát magyarázza. A modell illeszkedése megfelelő,

forrás: belső felvétel

a TLI kivételével minden mutató a Brown (2006) által leírtak szerint alakul (N=683; $\chi^2/df=2,349$; RMSEA=0,045; CI=0,032-0,057; CFI=0,96; TLI=0,93). Az *identitás megoldottságát* az identitás szintézise és a szerepkonfúzió közötti pontszám különbségeként határoztuk meg.

Dimensions of Identity Development Scale (Luyckx et al., 2008)

A Development of Identity Dimensions Scale Luyckx, Schwartz és munkatársai (2008) nevéhez fűződő, 25 itemből álló kérdőív alapú mérőeszköz. Megalkotásának hátterében az az igény állt, hogy mérhetővé tegyék az *exploráció maladaptív formáját, a ruminatív, folytatólagos explorációt*. Ez a papír-ceruza alapú eljárás öt identitásdimenziót vizsgál: a széles körű explorációt, a mély explorációt, a ruminatív explorációt, az elköteleződést, valamint az azonosulást az elköteleződéssel. A mérőeszköz az általános, jövőre vonatkozó tervekkel kapcsolatban vizsgálja a dimenziókat. A személynek ötfokú Likert-skálán kell jelölnie egyetértését az egyes itemekkel (1–egyáltalán nem értek egyet, 5–teljes mértékben egyetértek). Minden identitásdimenzióra öt item vonatkozik.

A skála magyar nyelvre történő fordítása (Vallerand, 1989) megfelel a nemzetközi és magyar előírásoknak. Az itemeket az eredeti szerzőktől eltérően kvázi véletlen sorrendben szerepeltettük. Három faktor különült el egymástól: az exploráció (4 item), a ruminatív exploráció (3 item) és az elköteleződés (5 item) faktorok, melyek együttesen az összvariancia 54,273 százalékát magyarázzák. A skálák reliabilitása megfelelő (Cronbach- α elköteleződés=0,856, Cronbach- α exploráció=0,795, Cronbach- α ruminatív exploráció=0,778). A modell illeszkedése megfelelőnek tekinthető a középiskolás mintára (N=683, $\chi^2/df=3,688$, RMSEA=0,063, CI=0,054-0,073, CFI=0,96, TLI=0,95). A *ruminatív exploráció (RU)* azt a maladaptív folyamatot ragadja meg, amely a rágódáshoz hasonlatos, és amelynek sajátossága, hogy a személy a keresési folyamat során negatív kimenetelt elővételezve, nem tud megállapodni egyetlen alternatíva mellett sem. Az explorációs folyamat kielégítő eredmény hiányában mindig újraindul, mintegy „körben forog”. Ezt a jelenséget ragadja meg például a 23. tétel: „Azon jár az

forrás: belső felvétel

eszem, hogy milyen irányt kell, hogy vegyen az életem.” Az *elköteleződés* az eredeti marciai fogalomnak felel meg, vagyis azt vizsgálja ez a változó, hogy a személy döntött-e az identitásával kapcsolatos kérdésekben. Ide tartozik például az 1. item: „Eldöntöttem, hogy milyen utat követelek az életemben”. Az *exploráció* faktora szintén a marciai fogalomnak feleltethető meg – azaz az eredeti kérdőívben szereplő faktoroktól eltérően – nem különíthető el széles körű és mély explorációra a magyar mintán. Ide tartozó tétel például a 17. item: „Szoktam gondolkodni azon az úton, amit követni akarok az életemben.”

Career Factors Inventory (CFI; Chartrand et al., 1990)

Chartrand és munkatársai (1990) a *pályaválasztási bizonytalanság* érzelmi és kognitív faktorainak mérésére hozták létre a CFI-t. A kérdőív 21 itemet tartalmaz, amelyeket szemantikus differenciál skálán (1–11. kérdés), illetve ötfokú Likert-skálán (12–21. kérdés) kell megítélni. Két kognitív (pályainformáció szükséglete és önismeretigény), valamint két érzelmi faktor (általános bizonytalanság és pályaválasztási szorongás) megragadására alkalmas a

mérőeszköz. A *pályaválasztási szorongás* az a szorongás, amelyről a személy a pályával kapcsolatos döntés kapcsán beszámol. Befolyásolja mind a pályával kapcsolatos döntést, mind azt is, hogy a személy miként kezeli a pályaválasztási bizonytalanságot. Az általános bizonytalanság a személy képtelensége arra, hogy döntsön, annak ellenére, hogy minden szükséges feltétel adott ehhez. A *pályainformáció szükséglete* a személy azzal kapcsolatos igényét fejezi ki, hogy tényszerű adatokat ismerjen meg és tapasztalatokat szerezzen több foglalkozással kapcsolatban, mielőtt valamelyik pálya mellett elköteleződik. Az önismeretigény ebben az elméleti keretben a személy ön-definiálása és saját szelfjének felfedezése iránti igényét jelenti.

A skála magyar nyelvre történő adaptálása a nemzetközi előírásoknak megfelelően történt. A végleges faktorstruktúra kialakítását feltáró és megerősítő faktoranalízis segítségével végeztük el. A végleges magyar változat mind a négy faktort tartalmazza, összesen négy eredeti item eltávolításával. A modell illeszkedése a középiskolás mintára kiemelten jó (N=683, $\chi^2/df=1,98$, RMSEA=0,038, CI=0,031-0,046, CFI=0,97, TLI=0,97).

A cikk következő

lapszámunkban folytatódik

A kutatás *eredményei és a következtetések* a következő lapszámunkban olvashatóak. Sor kerül a pályaválasztási bizonytalanság – a vizsgálat során azonosított – négyféle típusának részletes bemutatására, valamint az identitásállapotokkal való összefüggéseik kifejtésére is. Az „irányt kereső”, a „döntésképes”, a „szorongó választó” és a „krónikusan bizonytalan” pályaválasztási klaszterek jellemzőinek ismertetése mellett gyakorlati javaslatokat olvashatnak majd az egyes csoportokba tartozó diákok ellátására jogosult szakemberek körére, valamint a tanácsadási folyamatok során feldolgozandó témákra is.

A szerző

Dr. Lukács Fruzsina
pszichológus

Nemzeti Munkaügyi Hivatal
TÁMOP 2.2.2 – 12 Projekt-végrehajtási Osztály
eszközfejlesztési munkacsoport vezető

IRODALOMJEGYZÉK

- Chartrand, J. M. et al. (1990): Development and validation of the Career Factors Inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 37. 4. sz. 491-501.
- Cohen, R. C., Chartrand, J. M., Jowdy, D. P. (1995): Relationships between career indecision subtypes and ego identity development. *Journal of Counseling Psychology*, 42. 4. sz. 440-447.
- Erikson, E. H. (1963): *Childhood and Society*. Norton, New York.
- Erikson, E. H. (2002): *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Feldman, D. C. (2003): The antecedents and consequences of early career indecision among young adults. *Human Resource Management Review*, 13. 499-531.
- Guay, F., Senécal, C., Gauthier, L., Fernet, C. (2003): Predicting career indecision: A self-determination theory perspective. *Journal of Counseling Psychology*, 50. 2. sz. 165-177.
- Herr, E.L., Cramer, S.H. (1993): Szisztematikus megközelítések. Harper Collins Publishers, ford.: Pályairányítás és pályatanácsadás az egész élet során. Szisztematikus megközelítések. 281-325. oldal In: *Pályalélektan. Pályafejlődésméletek*. OMK Jegyzet 1993, ELTE kézirat
- Kelly, R. K., Pulver, C. A. (2003): Refining measurement of career indecision types: A validity study. *Journal of Counseling & Development*, 81. 445-454.
- Lucas, M. (1997): Identity development, career development, and psychological separation from parents: similarities and differences between men and women. *Journal of Counseling psychology*, 44. 2. sz. 123-132.
- Luyckx, K., Goossens, L. et al. (2005): Identity status based upon four rather than two identity dimensions: Extending and refining Marcia's paradigm. *Journal of Youth and Adolescence*, 34. 605-618.
- Luyckx, K., Schwartz, S., Berzonsky, M. D., Soenens, B., Vans-teenkiste, M., Smits, I., Goossens, L. (2008): Capturing ruminative exploration: Extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality*, 42. 58-82.
- Marcia, J.E. (1967): Ego identity status: Relationship to change in self-esteem, „general maladjustment”, and authoritarianism. *Journal of Personality*, 35. 119-133.
- Marcia, J. E. (1993a): The ego identity status approach to ego identity. In: Marcia, J.E., Waterman, A.S., Matteson, D.R., Archer, S.L., Orlofsky, J.L. (szerk.): *Ego identity: A handbook for psychosocial research*. Springer-Verlag, New York. 3-21.
- Marcia, J. E. (1993b): The status of the statuses: research review. In: Marcia, J.E., Waterman, A.S., Matteson, D.R., Archer, S.L., Orlofsky, J.L. (szerk.): *Ego identity: A handbook for psychosocial research*. Springer-Verlag, New York. 22-41.
- Ochse, R., Plug, C. (1986): Cross-cultural investigation of the validity of Erikson's theory of personality development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50. 6. sz. 1240-1252.
- Schwartz, S. J. et al. (2011): Examining the light and dark sides of emerging adults' identity: A study of identity status differences in positive and negative psychosocial functioning. *Journal of Youth Adolescence*, 40. 839-859.
- Vallerand, R. J., Blais, M. R., Brière, N. M., Pelletier, L. G. (1989): Construction et validation de l'Echelle de Motivation en Education (EME). *Canadian Journal of Behavioral Science*, 21. 323-349.
- Wiegiersma, G. (1992): A tanácsadás pszichológiájának rendszerei. In: Ritoók Pálné M. dr. (szerk.): *A tanácsadás pszichológiája*. Tankönyvkiadó, Budapest.